
ДЕМОГРАФІЧНИЙ ТА ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Романюк Е. С.,

студентка факультету міжнародних відносин

Науковий керівник: Білак П. П.,

доцент кафедри міжнародних відносин

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

(м. Ужгород, Україна)

This article defines the problem of demographic and geographic factors of influence on reforming of higher education in Ukraine and on the establishment of its accessibility and quality, and also it suggests ways of solving this problem.

Keywords: *demographic factor, birthrate, geographic factor, migration, accessibility and quality of education, competition.*

Постановка проблеми. Події ХХ століття значною мірою вплинули на демографічну ситуацію країни: Перша та Друга світові війни, голодомори, штучне переселення народів, індустріалізація та колективізація, урбанізація, Чорнобильська катастрофа, криза 90-х років призвели до значних змін не лише кількості, а й якості населення України. Збільшення смертності та зменшення народжуваності стало помітним уже з 60-х років, скоротилася загальна тривалість життя. Були періоди хвилеподібного тимчасового зростання народжуваності в Україні, якому сприяли переважно цільові державні програми.

Економічний стан і розвиток економіки в країні залишаються найвагомішими чинниками впливу на демографічні процеси в державі й визначають народжуваність і приріст населення, смертність, міграцію – внутрішню та зовнішню. Демографи зауважують, що найвищого рівня народжуваності та відтворення населення можна досягти за наявності стабільного середнього класу, який економічно більш забезпечений, здоровий та освічений.

Відразу слід відзначити той факт, що демографічна ситуація в Україні не екслюзивна, вона значною мірою відображає загальносвітові процеси та європейські колізії [1, с. 7]. Незважаючи на це, немає підстав тішитися вказаними тенденціями, оскільки, окрім них, в Україні існують свої демографічні та географічні особливості, що впливають не тільки на демографічну ситуацію країни, але й на соціально-економічний, політичний, культурний та цивілізаційний розвиток суспільства в цілому. Погіршення демографічної ситуації відчувається й у сфері вищої освіти і створює виклики для всієї системи університетського навчання в країні.

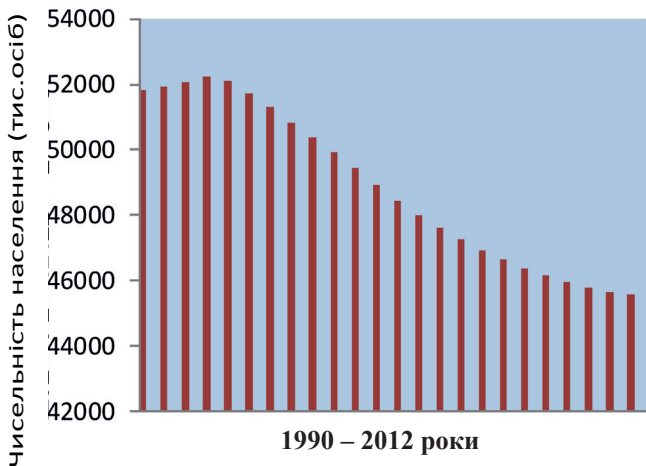
Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідження та пошук шляхів вдосконалення конкурентного простору вищої освіти, а також аналіз демографічних чинників впливу на вищу освіту за останні роки здійснено у працях таких авторів: В. Сафонова, Я. Зоська, К. Астахова, Н. Кіреєва, Н. Семенченко, В. Кремень та ін. Їх внесок у дослідження сфери освіти є значним, оскільки ці праці спрямовані на аналіз різних факторів, зокрема соціокультурних, економічних, демографічних, які впливають на вищу освіту та її реформування.

Метою статті є аналіз проблеми впливу демографічного та географічного факторів на реформування вищої освіти в Україні, а також розгляд можливих шляхів вирішення цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом залежність чисельного складу студентів від демографічної ситуації не є однозначною, що обумовлюється безліччю факторів, але на тенденції розвитку вищої школи суттєво впливає демографічний фактор. На думку багатьох дослідників, зокрема В. Сафонові, серед причин швидкого збільшення кількості осіб з вищою освітою на сучасному етапі не останню роль відіграло демографічне зростання. Народжуваність в Україні впродовж 80-х років минулого століття була досить високою, що спричинило двосторонній вплив на зростання кількості бажаючих здобути вищу освіту. По-перше, більша кількість народжених обумовлювала більшу кількість випускників. По-друге, значна кількість молоді в умовах економічної кризи і повільного виходу з неї створювала надмірний попит на ринку праці, що призвело до підвищення вимог працедавців до працівників. Це спричинило вибухоподібне зростання престижу вищої освіти і потягу молоді до неї [2, с.3]. На відміну від позитивних демографічних тенденцій 80-х років, у 90-х роках спостерігалось різке скорочення народжуваності, що, у свою чергу, призвело спочатку до зменшення кількості учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, а згодом також і студентів у вищих навчальних закладах (таблиця 1).

Таблиця 1

Зміна кількості населення в Україні

Загалом можна стверджувати, що демографічні процеси в Україні давно вийшли за рамки суто внутрішнього процесу. Відкритість кордонів, широкі можливості реалізації трудової діяльності та пошуку кращого життя зумовили великі масштаби трудової міграції. Престиж, вища заробітна плата у великих містах, сама наявність робочих місць стали вагомими критеріями під час прийняття

рішень щодо місця проживання та працевлаштування. У внутрішній трудовій міграції можна визначити такі міграційні потоки: від периферії до більших міст та центру. Це впливає на демографічний розподіл населення на території держави. Тобто центр країни краще розвинутий. Не є таємницею те, що значна частина сіл занепадає та вимирає внаслідок таких процесів, у невеликих містах поступово зменшується кількість населення через смертність, помірну народжуваність та вплив молоді до великих міст. Ця тенденція спостерігається на Черкащині, Полтавщині, Херсонщині та в низці інших областей України. Також спостерігається збільшення кількості населення у великих містах – Києві, Дніпропетровську, Львові, Одесі, Донецьку, Харкові та ін. У містах проживає 69% населення, у сільській місцевості – 31%. На державному рівні розв'язання проблеми вимирання містечок і сіл є головним завданням програми їх розвитку, що передбачає створення нових робочих місць у цих містах, надання пільг для новостворених підприємств тощо [3, с.2]. Крім цього, спостерігається зовнішня міграція українців до Росії, Польщі, Італії, Німеччини, Іспанії, Португалії, США тощо.

Яким же чином впливають демографічний та географічний фактори на вищу освіту та її реформування? Зрозуміло, що у зв'язку з низькою народжуваністю через відповідний період часу виникає проблема набору необхідної кількості студентів до ВНЗ. Вплив географічного чинника полягає у проблемі міграції населення (внутрішній та зовнішній), яка спричинить нерівномірність забезпечення окремих регіонів людським ресурсом. Реформування вищої освіти за таких тенденцій є необхідним та невідкладним.

За останні десятиріччя в Україні кількість випускників ВНЗ зростає, але рівень якості має тенденцію до зниження. У цілому зростання потреби в здобутті вищої освіти пов'язано з глобалізаційними процесами, формуванням світового ринку товарів і послуг, технологій, капіталів і робочої сили. Вихід України на світові ринки висуває високі вимоги відповідності єдиним стандартам як у сфері виробництва, так і у сфері освіти (підготовка фахівців за Болонською системою) [4, с.7]. Випускники ВНЗ виходять не лише на регіональний, всеукраїнський, але і на світовий ринки. Це підвищує вимоги до системи освіти, посилює значення і роль вищої освіти. За таких умов, потрібна розробка відповідної державної стратегії і тактики реформування вищої освіти та приведення її до єдиних світових та європейських стандартів зі збереженням позитивних вітчизняних особливостей розвитку сфери освіти [5, с.117].

Дуже важливо звернути увагу на аспект, пов'язаний з демографічним фактором впливу на освіту, – міжвузівську конкуренцію. Конкурувати ВНЗ можуть двома шляхами: забезпечуючи, по-перше, доступність освіти, а, по-друге, її якість, яка цінуватиметься на ринку праці. Роль держави тут полягає в тому, щоб врегулювати питання доступності освіти без нанесення шкоди її якості. Йдеться про виживання університетів в умовах недостатньої кількості потенційних студентів, що зумовлено демографічною кризою, а також внутрішньою та зовнішньою міграцією, оскільки майбутні студенти не бачать перспектив свого розвитку у власному регіоні. За таких умов потрібне правильне консультування молоді для стимулювання вибору відповідного ВНЗ або ж професійно-технічного училища. Оскільки в останні роки спостерігається тенденція до збільшення кількості випускників гуманітарних спеціальностей, а в сучасних світових процесах є величезна потреба саме у фахівцях технічних професій, то ВНЗ потрібно розглянути

можливе здійснення перекваліфікації з метою надання освітніх послуг, потрібних українському ринку праці.

Базою реформування вищої освіти повинні бути реформування шкільної та професійно-технічної освіти та забезпечення безперервності освіти з метою незривного переходу людини на кожний наступний етап свого особистого розвитку та максимальної самореалізації.

Як можна регулювати вплив негативних наслідків демографічного та географічного чинників? Сьогодні для вирішення демографічних проблем державі потрібне розроблення політики та законодавчих норм для забезпечення ефективної підтримки сім'ї, що є основним у суспільстві, а також сприяння її стабільності. Значному підвищенню народжуваності в Україні на сучасному етапі сприятиме ефективне розв'язання на державному рівні житлових проблем молоді. Учені, беручи до уваги чинники впливу на демографічні процеси в державі, чітко пов'язують рівень народжуваності в Україні з рівнем матеріального достатку сімей. Державна програма надання матеріальної допомоги у зв'язку з народженням дитини, прийнята Кабінетом Міністрів, сприяла збільшенню народжуваності у сім'ях, що відклали народження дітей до поліпшення економічної ситуації. Також потрібний відповідний аналіз питань народжуваності, смертності та темпу приросту населення, урбанізації та міграції. Загалом, слід звернути увагу на проблеми „відтоку населення” із сільських районів та переселення в міста.

Що стосується географічного фактора, то певним чином корисним міг би стати приклад Польщі, де у Класифікації спеціальностей та професій було введено нову професію – «консультант професії». У Польщі існує двоелементне професійне консультування: 1) здійснення консультування молоді у виборі професії; 2) проводяться консультації дорослих та безробітних, що шукають роботу. В Україні потрібно звернути увагу на перший елемент, оскільки другим займається Центр зайнятості населення. Налагодження тісного взаємозв'язку центрів зайнятості населення та місцевих підприємств є важливим способом регулювання негативних наслідків географічного чинника впливу. Рекомендується безперервний супровід студента від початку вибору професії до працевлаштування. При цьому з боку держави необхідне фінансування новостворених робочих місць для студентів-випускників на конкретному підприємстві принаймні протягом 12 місяців. Також пропонується застосування інноваційних методів для забезпечення доступності освіти, зокрема створення умов для відповідного розвитку дистанційного навчання. У цьому разі державі необхідно надати самостійність ВНЗ, але контролювати їх діяльність через оцінку якості освіти випускників. Взагалі, говорячи про нівелювання негативного впливу географічного фактора на вищу освіту, потрібно дивитися на ширший контекст державної регіональної політики. Надання доступу до вищої та професійної освіти в регіонах паралельно зі створенням попиту на фахівців може розглядатися як спосіб нівелювання регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку. Тобто саме на це потрібно звернути увагу при формуванні державної регіональної політики у галузі освіти з метою усунення вказаних диспропорцій.

На думку Н. Семенченко, через велику кількість ВНЗ в Україні існує проблема їх недофінансування. Наприклад, у країнах ЄС на 1 млн. жителів у середньому припадає 1 університет, тоді як в Україні – 7,5, до того ж 5 із них фінансується із держбюджету. Створення комплексу дистанційного навчання може стати одним із донорів для власних бюджетів ВНЗ [6, с.139].

Інновації, які забезпечують вищу якість освіти, можуть бути такі: проходження тривалої практики та стажування на підприємствах, обмін студентами не для подальшого виїзду за кордон, а з метою набуття досвіду в країнах, які можуть стати для України прикладом успішного втілення державної політики у сфері освіти.

Висновки. Після проголошення незалежності в Україні відбулися зміни у різних сферах суспільного життя. Відповідно з виходом України на арену міжнародних відносин у якості самостійної та незалежної держави, а також із влиттям її у світові глобалізаційні процеси та євроінтеграційними прагненнями, така важлива складова, як освіта, зокрема й вища, не могла залишитися без реформування. Україна, приєднавшись до Болонського процесу в 2005 році, зобов'язалася внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти. Ефективне впровадження та здійснення відповідних реформ у країні навряд чи є можливим без урахування демографічних та географічних чинників впливу на ці процеси. У зв'язку із демографічною ситуацією, яка перебуває у стані кризи, постає проблема набору студентів, а зниження кількості абітурієнтів означатиме необхідність ВНЗ конкурувати між собою. За таких умов саме якість і доступність освітніх послуг, запропонованих вищими навчальними закладами, будуть відігравати дедалі більш вагомий вплив на вибір ВНЗ. У такому контексті важливу роль у розробці та впровадженні відповідної державної політики реформування вищої освіти відіграватиме вчасне й ефективне реагування та пристосування цієї політики до суспільних та демографічних змін і потреб населення при одночасному створенні єдиного європейського простору вищої освіти. Тобто вирішення проблеми полягає у забезпеченні державою стратегії вищої освіти для відповідного конкурентного середовища між ВНЗ з метою підвищення якості та одночасної доступності освіти, а також для зближення системи освіти в Україні із системою освіти європейських країн.

Список використаних джерел

1. Капица С.П. Население Земли и предвидимое будущее цивилизации /С.П.Капица // Социологические исследования. – 2003. – № 1. – 17с.
2. Сафонова В. Прогнозні аспекти розвитку вищої освіти в умовах демографічної кризи в Україні. [Електронний ресурс]. – (Режим доступу:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_ekon/2009_6/15.pdf)
3. Шаповал А., Мартиненко Ю. Комплексні чинники впливу на демографічні перспективи народонаселення України в період демографічно-економічної кризи. – Віче – 2010. – №6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1916/>
4. М.Ф. Степко, Б.В. Клименко, Л.Л. Товажнянський Болонський процес і навчання впродовж життя. Харків. – 2004. – 111с.
5. Зоська Я.В. Соціокультурні чинники споживання послуг вищої освіти у регіоні – Запоріжжя, 2007. – 256с.
6. Семенченко Н. Образование в Украине. – К.: 2010. – 320 с. (Серия «Охота на правду»)